

Silosi – posebne keramične oblike. Prispevek k poznavanju gospodinjstev v starejši železni dobi na Krasu

Silos – special ceramic forms. Contribution to the knowledge of the Early Iron Age households in the Karst region

© Manca Vinazza

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, manca.vinazza@gmail.com

Izvleček: V prispevku obravnavamo silose – posebne keramične oblike, ki so bili najdeni na več gradiščih iz starejše železne dobe na Krasu. Gre za obliko posode, ki se pojavlja na širšem prostoru od severne Italije do Krasa in se zaradi žganja pri nizkih temperaturah ohrani zelo fragmentarno. Prav zato je njena celotna oblika še vedno nepoznana. Tovrstne posode naj bi služile pridelavi vina in/ali skladiščenju žit. Na podoben način so bile izdelane tudi glinene obloge in predvsem prenosne peči, zato v prispevku predlagamo tudi parametre za določanje tovrstnih keramičnih oblik.

Ključne besede: Kras, prazgodovina, bronasta doba, starejša železna doba, shranjevanje, silosi, Tabor pri Vrabčah, Štanjel

Abstract: The contribution deals with silos or special ceramic forms unearthed at several Early Iron Age hillforts in the Karst region, Slovenia. Similar containers are known from a wider area covering northern Italy and reaching to the Karst in Slovenia. Because of the low firing temperature, they survive in highly fragmented conditions and we have been unable to offer a complete reconstruction of their form. They were probably used in wine production and/or cereal storage. A manner of manufacture similar to that of the silos has also been observed on terracotta plaques and portable kilns, which leads us to propose common parameters in determining such ceramic objects.

Keywords: Karst region, prehistory, Bronze Age, Early Iron Age, storage, silos, Tabor near Vrabče, Štanjel

Uvod

V članku obravnavamo obliko posode, ki je bila najdena na več starejšeželeznodobnih najdiščih v zahodni Sloveniji in je bila doslej kot takšna neprepoznana. Gre za t. i. silose, ki so izdelani iz nežgane gline oz. so žgani pri nizki temperaturi, pri čemer odstopajo od običajnih keramičnih oblik, kot so lonci, sklede, pokrovi itd. Takšni predmeti se zato večinoma zelo slabo ohranijo in jih praviloma najdemo izredno fragmentirane. Ob stiku z vodo hitro razpadajo, kar zahteva drugačen pristop pri pranju oz. čiščenju v okviru obdelave najdb. Zato glede na naše izkušnje predlagamo zgolj suh način čiščenja (suh oščetkanje)¹. Prav fragmentarnost in naknadna nerazpoznavnost večkrat botrujeta temu, da so ti predmeti med arheološkimi izkopavanji spregledani oz. površno in/ali napačno interpretirani kot odlomki ožgane gline ali peči.

Na podoben način so izdelani tudi nekateri drugi keramični predmeti, žgani na nizki/nižji temperaturi, ki so jim pripisane različne namembnosti (uteži, svitki, glinene obloge ...). Zato izhodiščni problem predstavlja že samo poimenovanje in uvrstitev osnovne oblikovne skupine² ter nadaljnje določanje podskupin. Po klasifikaciji Milene Horvat so tovrstni predmeti razvrščeni v tri različne oblikovne

skupine (od skupno petih), in sicer posebne keramične oblike (tretja skupina), tehnična keramika (četrt skupina) in gradbena keramika (peta skupina) (prim. Horvat 1999, 88–89, 179–183). Pri tej klasifikaciji izhodišče predstavlja osnovna oblika, medtem ko je pri italijanski izhodišče način izdelave. Prav to je po našem mnenju eden od razlogov za številne različne opredelitve posameznih predmetov.

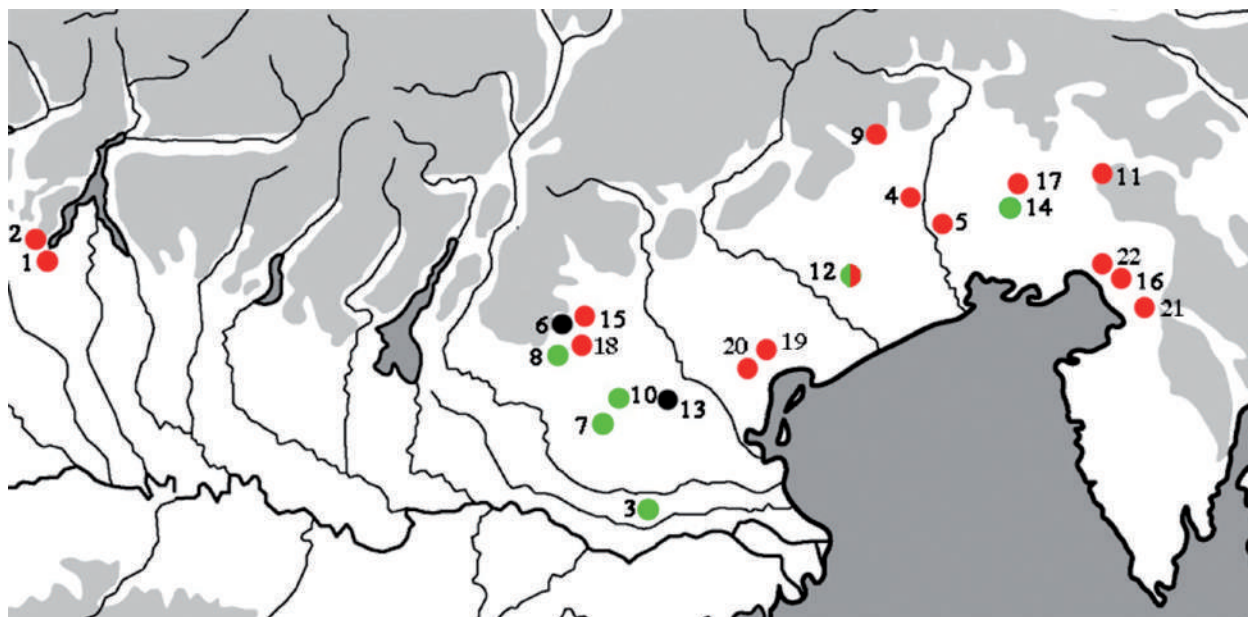
Ker nizka stopnja ohranjenosti predstavlja eno izmed glavnih težav pri določanju namembnosti predmetov, žganih na nizki/nižji temperaturi, je pri obravnavi gradiva s posameznih najdišč nujno obravnavati tudi predmete, katerih namembnosti (še) ne poznamo. Šele s širšo sliko in morebitnimi bodočimi znanji bomo sposobni bolje prepoznati/določiti/ovrednotiti tovrstne predmete in z njimi povezane aktivnosti.

Zaradi naštetih razlogov in zaradi številnih tipoloških neskladij pri obravnavanju tovrstnih predmetov vse predmete iz tretje, četrte in pete oblikovne skupine, ki so žgani na nizki/nižji temperaturi, imenujemo kot običajne keramične oblike z opisno nadpomenko *keramika, žgana pri nižji temperaturi*. Obsežne objave gradiva z najdišč iz bronaste in železne dobe v zadnjih letih so predvsem po zaslugi projekta izgradnje avtocest v Sloveniji (SAAS) bistveno dopolnile seznam že obstoječih keramičnih oblik z novimi keramičnimi oblikami, ki nam omogočajo prepoznavanje aktivnosti znotraj gospodinjstev³.

¹ Ščetine naj ne bodo iz kovinskega ali drugega zelo grobega materiala.

² V italijanski terminologiji se za izdelke iz ožgane gline uporablja nadpomenka *concocto*, kar v arheološkem izrazoslovju pomeni izdelek ali del izdelka iz gline ali zemlje, ki je bil sekundarno ali po nesreči žgan oz. ki zahteva le osnovno žganje. Sem sodijo omet, tlak, peči, svitki, ognjiščne koze in t. i. silosi (ustno G. Tasca).

³ Npr. lončarski pripomočki (kalup, peč), tkalski pripomočki (vretence, utež, motek, svitek), ognjiščni pripomoček (ognjiščna koza,

Slika 1. Karta razprostranjenosti silosov (zelena – pozna bronasta in starejša železna doba, črna – starejša železna doba, rdeča – 6.–zač. 4. stol. pr. n. št.).

Figure 1. Distribution map of silos (green – Late Bronze and Early Iron Ages, black – Early Iron Age, red – 6th to early 4th century BC).

Seznam najdišč (k sliki 1):

1. Brecciago (Lago di Como). Odlomek silosa (Merlo, Frigerio 1986, 57), najden znotraj naselbine iz 5. stol. pr. n. št. (De Marinis 1986, 30).
2. Camerano (Lago di Como). Odlomek silosa (Merlo, Frigerio 1986, 58), najden znotraj naselbine iz 5. stol. pr. n. št. (De Marinis 1986, 30).
3. Frattesina (Rovigo). Deset fragmentov. Premier silosa na 64 cm, debelina stene 5 cm (Bellintani 1992, 251, T. 9, 10). Sodijo v 3. fazo naselbine, in sicer v čas 10. in 9. stol. pr. n. št. (Bellintani 1992, 265). Najden je bil odlomek, ki predstavlja tip 89 po Leonardiju (1979, 172, T. 1: 89), ter dva okrašena odlomka iz zgodnje starejše železne dobe (Malnati 2001, fig. 2; slika 10: 3).
4. Gradisca di Spilimbergo (Pordenone). Šestindvajset fragmentov silosov znotraj naselbine iz 5. stol. pr. n. št. (Tasca 2007b, 331–332, T. II: 9–14, III: 15–27).

5. Gradiscutta di Varmo (Videm), lok. Braida San Gottardo (Tasca 2007a, T. 38: 123–124; 39: 125; 40: 126; 52: 159; 62: 186; 71: 220; 73: 228; 93: 293; 116: 375–378; 117: 379; 118: 380–381; 119: 382–383). Št. 375–383 sodijo v čas 6. in 5. stol. pr. n. št., medtem ko št. 123–126 niso datirani (Tasca 2007a, 38).
6. Lovara (Vicenza). Najdeni vsaj trije fragmenti iz zgodnje starejše železne dobe (Moffa 2002, fig. 1: 4–6).
7. Montagnana, lok. *Borgo S. Zeno*. Sedemnajst fragmentov (Tasca 1998, 323–325, št. 1–17; slika 10: 4) znotraj naselbine iz 11.–8. stol. pr. n. št. (Bianchin Citton 1998, 249).
8. Montebello Vicentino (Vicenza). Najdeni odlomki iz pozne bronaste dobe (Fogolari *et al.* 1987, fig. 90: 16) ter odlomki znotraj hiše iz železne dobe (4. in 3. stol. pr. n. št.) (Leonardi *et al.* 2011, 283–284, fig. 30: 107, 109, 115–118, 120).
9. Montereale Valcellina (Pordenone). Štirje odlomki silosov znotraj hiše „Casa dei dolii“ iz 5. stoletja pr. n. št. (Tasca 1996b, 438, fig. 17: 61–64).

prenosno ognjišče, svitek), pripomočki za pridelavo soli (briketi), metalurški pripomočki (talilnik, talilni lonec, kalup, šoba, zatič, deli peči, prenosna peč), astronomski pripomočki (lunarni idol, utež).

10. Monte Lozzo (Padova). Odlomek iz pozne bronaste dobe (Bianchin Citton 1984, 623).
11. Most na Soči. En odlomek neobjavljen; sicer več odlomkov iz hiše 1 (faza 2) (Svoljšak, Dular 2016, T. 7: 1, 3, 4, 6).
12. Oderzo (Treviso). En odlomek na lokaciji Via Savonarola, area SO.PR.I.T., znotraj konteksta s konca 6. in začetka 4. stol. pr. n. št. (Tasca 1996a, 120, fig. 11: 95; Tasca 1992, 157, fig. 6). Na lokaciji Piazza San Pio najdeni odlomki v odpadni jami iz pozne bronaste in starejše železne dobe (Salerno, Tomaello 2004, 38, fig. 1: 1, 2).
13. Padova, lokacija Ex Storione, Canton del Gallo. Najdeni trije odlomki iz 8. stol. pr. n. št. (Leonardi 1976, 105, T. 17: 99–101; slika 10: 1–2). Na lokaciji Via dei Tadi 10–12 najdena dva odlomka s konca 5. in začetka 4. stol. pr. n. št. (Gambacurta, Tomaello 2006–2007, 89, T. 2: 6–7).
14. Pozzuolo (Videm), lokacija Cjastiei. V sondi 4, struktura 1, najdeni odlomki iz pozne bronaste in zgodnje starejše železne dobe (Adam *et al.* 1982, 52, 54, fig. 7;

- Càssola Guida, Vitri 1988, 251, 253, fig. 13; velikost 19 × 20 cm).
15. Santorso (Vicenza). Odlomek iz 5.–3. stol. pr. n. št. (Gamba *et al.* 1982, 33, fig. 3d).
16. Štanjel.
17. Udine: cerkev San Francesco – piazza Venerio – via Mercato Vecchio. Najden odlomek silosa z apliciranim rebrom z motivom križa v krogu. Sodi v razvito železno dobo (Vitri *et al.* 1991, 110, fig. 9: 9; slika 10: 5).
18. Trissino (Benečija). Najdeni odlomki silosov v hiši s konca 5. in 4. stol. pr. n. št. (Pirazzini 1995, 136–149, fig. 12: 31).
19. Capannone del Iatte (Altino). Odlomki silosov s konca 5. in 4. stol. pr. n. št. (Groppo 2005, 52, T. VIII: 14).
20. Concordia Sagittaria, lok. Area del Teatro – Quartiere Nord-Ovest. Odlomek iz starejše železne dobe (Salerno 1996, 220, fig. 33: 82).
21. Tabor pri Vrabčah.
22. Debela Griža (Vinazza 2012, sl. 10: 57).

Gospodinjstvo razumemo kot sožitje med strukturo in delovanjem družbenih skupin in posameznikov (Hendon 2004, 272). Arheologom, ki preučujemo materialno kulturo, torej tisto, kar izkopljemo, pa nato izziv predstavlja razlaga različnih aktivnosti posameznega gospodinjstva (Sweitz 2005, 90–91). Ključen pri prepoznavanju aktivnosti znotraj gospodinjstev je reprezentativen vzorec, kar pa primera iz Štanjela in Vrabč po našem mnenju nista zaradi dejstva, da je šlo za izkopavanja manjšega obsega.

Silos⁴

Giovanni Leonardi je leta 1976 kot prvi opredelil silose in uporabil ta termin za odlomke z najdišča Ex storione v Padovi (Leonardi 1976, 105, 117–118, št. 99–102, T. 17). Opisal jih je kot it. *grande contenitore*, kar pomeni velika posoda. V osnovi silos predstavlja veliko ovalno posodo s premerom ustja nad 50 cm (Tasca 1998, 322). Izdelana je iz svaljkov in žgana pri nizkih temperaturah. Silosi so

lahko okrašeni z apliciranimi rebri, ki so po večini gladka, redko razčlenjena z odtisi prstov ali orodja, včasih pa jih krasi tudi vrezan okras. Rebra večkrat tvorijo različne motive (meander, koncentrični krogi, križ ...), redko srečamo tudi modeliran okras, kot so antropomorfne figure. Silos v celoti še ni bil najden, zato je osnovna oblika le delno poznana. Največkrat so ohranjeni deli ostenij oz. svaljki, iz katerih so bili izdelani. Še redkeje se ohranijo ustja in dna posod z izjemo dveh odlomkov z najdišč Concordia Sagittaria (Salerno 1996, fig. 33: 82) in Gradiscutta presso Varmo (Tasca 2007a, 107, T. 62: 186) v Videmski pokrajini.

Še bolj kot oblika je vprašljiva njihova namembnost. V literaturi prevladujeta dve mnenji, in sicer da so služili fermentaciji vina in/ali piva (Leonardi 1976, 105) ter shranjevanju poljskih pridelkov (Càssola Guida, Vitri 1988, 251). Razlog za različni mnenji je v odsotnosti naravoslovnih analiz, kot je plinska kromatografija⁵, ki na

4 Termin *silos* povzemamo po že uveljavljeni italijanski terminologiji (*vasi silos*). Glede na domnevno funkcijo (glej v nadaljevanju) se nam zdi izraz povsem primeren in v skladu z rabo v slovenskem jeziku. Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi: silos -a m (f) -prava v obliki stolpa za hranjenje, skladiščenje snovi v razsutem stanju: zgraditi silos; silosi in hladilnice / žitni silos; silos za cement, premog // agr. stolp, jama za konzerviranje zelene krme: spraviti krmo v silos; vrenje krme v silosih (SSKJ).

5 V keramiki, ki je deloma absorbirala tekočino, lahko prepoznamo t. i. markerje, ki nam omogočajo sledenje določenim sestavinam. Pri vinu gre za vinsko kislino (Koh, Betancourt 2010, 16–17). Na tak način je bila namreč dokazana proizvodnja vina v bakreni dobi v Armeniji (lok. Areni – 1 cave) (Barnard *et al.* 2011, 7) in na Kreti v Ierapetri (lok. Isthmus) (Koh, Betancourt 2010, 19–20). Pri analizi vsebine vrča iz Tutankamone grobnice so uspeli določiti, da je šlo za rdeče vino (Guasch-Janè *et al.* 2004, 1677). Da je pridelal-

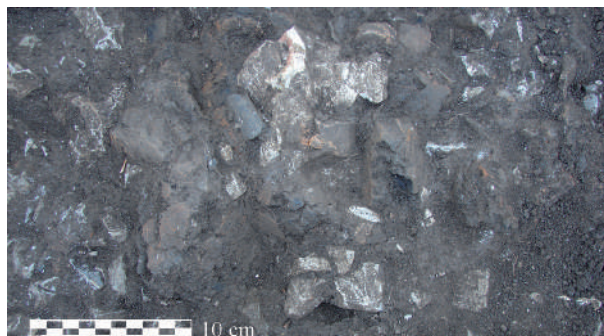
podlagi t. i. markerjev omogoča sledenje določenim sestavinam in posledično sklepanje o namembnosti posod.

Silose poznamo v naselbinah od Lombardije, Benečije, Furlanije (Tasca 1998, 322) do Posočja in Krasa (slika 1)⁶. Najbolj zahodno točko predstavljata najdišči Brecciago in Camerano ob Comskem jezeru (Merlo, Frigerio 1986, 57–61), najbolj vzhodno pa Tabor pri Vrabčah (Josipovič, Vinazza 2014). Pogostejši so v Benečiji, kjer so bili najdeni na najdiščih Frattesina (Leonardi 1979, 172, T. 1: 89; Bellintani 1992, 249, T. 9, 10), Montagnana (Tasca 1998, 323–325, št. 1–17), Montebello Vicentino (Fogolari *et al.* 1987, fig. 90: 16), Lovara (Moffa 2002, fig. 1: 4–6), Monte Lozzo (Bianchin Citton 1984, 623), Padova (Leonardi 1976, 105, T. 17: 99–101), Oderzo (Tasca 1992, 157, fig. 6; Tasca 1996a, 120, fig. 11: 95; Salerno, Tomaello 2004, 38, fig. 1: 1, 2) in Santorso (Gamba *et al.* 1982, 30–31, fig. 3d). Časovno so opredeljeni v pozno bronasto dobo in/ali začetek starejše železne dobe, le odlomki iz Santorsa sodijo v razvito železno dobo. V Furlaniji jih poznamo z najdišč Montereale Valcellina (Tasca 1996b, 438, fig. 17: 61–65), Gradisca di Spilimbergo (Tasca 2007b, 331–332), Gradiscutta presso Varmo (Tasca 2007a, T. 40: 126; 52: 159; 62: 186; 71: 220; 73: 228; 93: 293; 116: 375–378; 117: 379; 118: 380–381; 119: 382–383), Pozzuolo (Adam *et al.* 1982, 52; Cäsola Guida, Vitri 1988, 251, fig. 13) in Videm (Vitri *et al.* 1991, 110, fig. 9: 9). Slednji primeri kažejo nekoliko drugačno časovno pojavnost, saj so vsi z izjemo najdišča Pozzuolo, ki sodi na prehod iz pozne bronaste v starejšo železno dobo, opredeljeni v razvito železno dobo. V Sloveniji je bil poleg primerov iz Vrabč in Štanjela najden odlomek silosa tudi na Debeli Griži pri Volčjem gradu, vendar brez konteksta (Vinazza 2012, sl. 10: 57).

Leta 2011 so na Taboru pri Vrabčah, ki ga je prvi odkril že Carlo Marchesetti (Marchesetti 1903, 54, T. V, fig. 7), potekala zaščitna izkopavanja na območju obzidja in dela notranjosti gradišča, ki na osnovi analize keramičnega gradiva in radiokarbonskih datacij sodita v starejšo železno dobo (8.–7. stol. pr. n. št.) (Josipovič, Vinazza 2014).

va piva potekala na območju severne Italije (*canton Ticino*), kaže makroskopska analiza usedline iz posode iz groba 11 z najdišča Pombia/Quara, v kateri so našli zrno hmelja (Castelletti *et al.* 2001, 109). Grob sodi v 6. stol. pr. n. št. (De Maio *et al.* 2001, 67). V Italiji prav čas železne dobe predstavlja prelomnico, ko pride do udomačene vinske trte (prim. najdišče Montale (*terramare*) (Mercuri *et al.* 2006; Maselli Scotti, Rotoli 2007, 801–802)).

6 Kartirani so vsi odlomki, ki so v literaturi opredeljeni kot silosi.

Slika 2. *In situ* najdeni odlomki silosa.

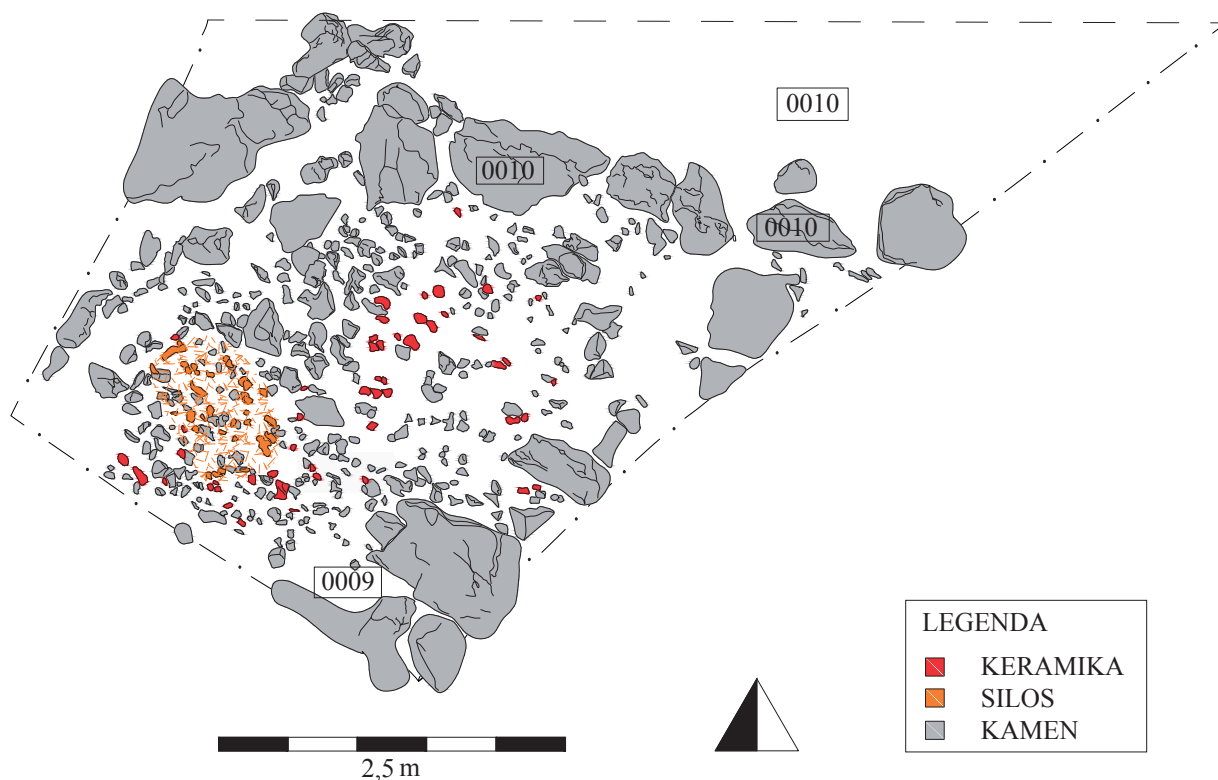
Figure 2. Fragments of a silo *in situ*.

Na notranji strani obzidja smo našli veliko odlomkov keramike, žgane pri nizkih temperaturah (SE 9; slika 2–3), s skupno težo kar 29,9 kg. Vsi odlomki so bili neokrašeni in na vseh (slika 4: 1–3) je bil prepoznan prostoročni način izdelave s svaljki. Menimo, da gre za odlomke *in situ* ohranjenega silosa. Na podlagi večjih odlomkov ohranjenih ostenij je bil izračunan približni premer silosa, ki znaša med 44 in 46 cm (slika 4: 3), vendar dopuščamo možnost večjega premera, saj so bili odlomki komaj ukrivljeni. Delov posod, kot je npr. rob ustja ali dno, nismo našli oz. se kot takšni niso ohranili.

Leta 2010 je bil znotraj gradu na gradišču v Štanjelu izkopan delno ohranjen starejšezheleznodobni kletni prostor, grajen iz treh suhozidnih kamnitih zidov (Fabec, Vinazza 2014, 591). Del objekta je v začetku 80-ih let 20. stoletja izkopal že Zorko Harej (Harej 1984, 286–287). Tik za južnim zidom (SE 42), zunaj kletnega prostora, je bilo najdenih veliko odlomkov keramike, žgane pri nizkih temperaturah (SE 28), ki predstavljajo dele silosa. Za razliko od odlomkov iz Tabora so v Štanjelu bistveno bolj ohranjeni deli posode. Na podlagi analize keramike in rezultatov radiokarbonskega datiranja sklepamo, da je bil prostor v uporabi med 6. in 5. stol. pr. n. št., v začetku 4. stol. pr. n. št. pa je pogorel (Fabec, Vinazza 2014, 596).

Med odlomki iz Štanjela je ohranjen odlomek silosa z ravno odrezanim robom ustja in razširitvijo na zunanji strani (slika 4: 4). Premer roba ustja znaša 76 cm. Tik pod robom se nahaja aplicirano gladko rebro, na delu katerega so vrezi (slika 4: 5), ki predstavljajo venetski napis⁷,

7 Kot venetskega sta ga opredelila tako dr. Franco Crevatin (*Università degli Studi di Trieste, Dipartimento di Studi Umanistici*) kot

Slika 3. *In situ* najdeni odlomki silosa (po Josipovič, Vinazza 2014).

Figure 3. Fragments of a silo *in situ* (after Josipovič, Vinazza 2014).

ki je bil vrezan pred žganjem. Drugi odlomek ostenja (slika 4: 6) je okrašen z apliciranim vodoravno in navpično potekajočim gladkim rebrom (Vinazza 2011, 82, 87). Skupna teža odlomkov iz Štanjela je znašala 7,4 kg⁸. Odlomki dokazujejo način izdelave s svaljki.

Odlomki silosov iz Tabora in Štanjela predstavljajo odlomke posode, ki je bila prostoročno izdelana iz grobozrnate glinene mase. Masi so bili pridani kalcijev karbonat ter organske sestavine (slika 5), v njej pa so bili prisotni tudi železovi oksidi, ki so naravna sestavina gline kot surovine. Velikost pridanih vključkov kalcijevega karbonata velikokrat presega 2 cm.

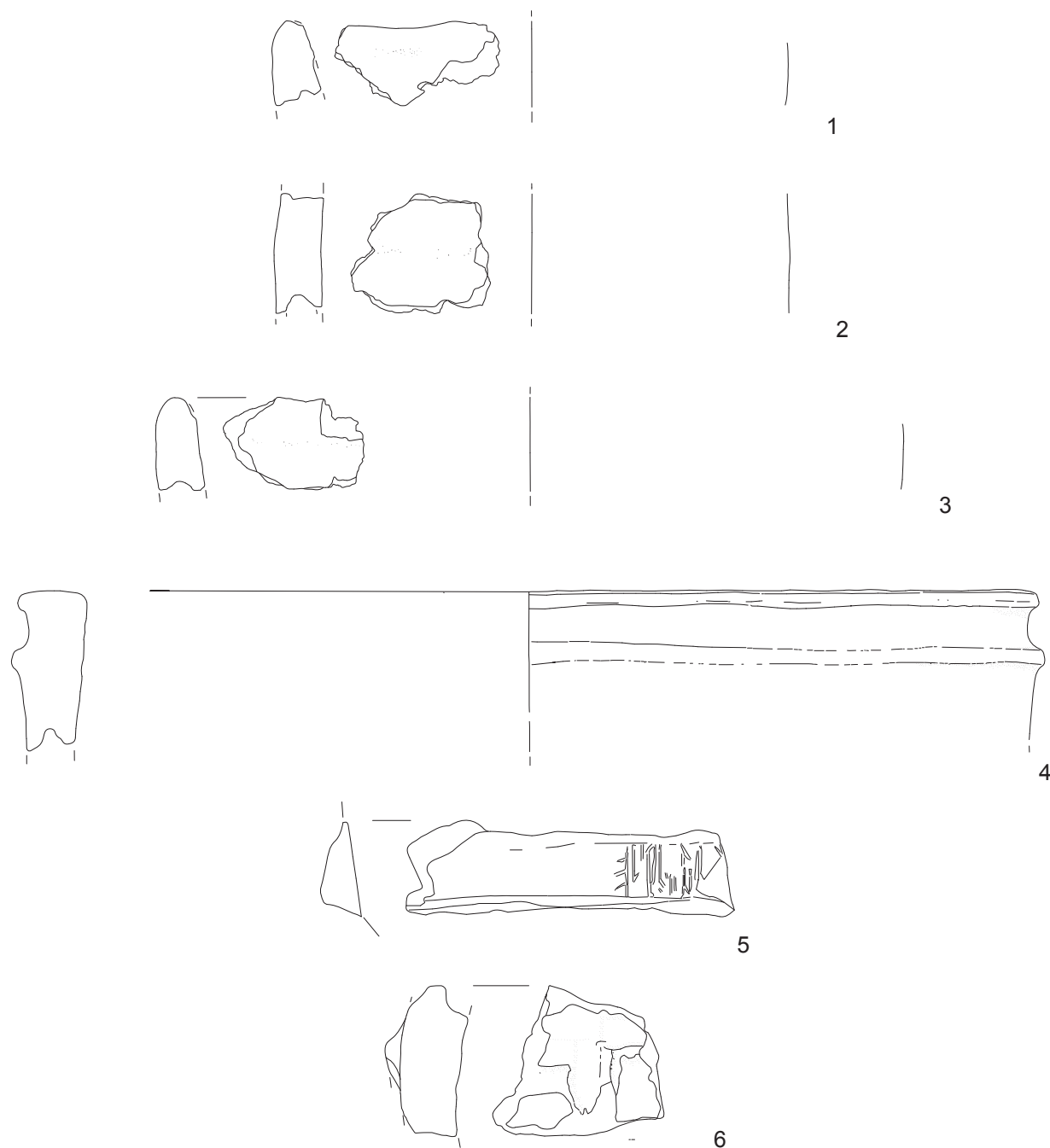
Odlomki silosov iz Tabora in Štanjela so izdelani iz svaljkov (prim. Horvat 1999, 18, sl. 2; it. *colombino*; slika 6),

kar dokazujejo odlomki ostenij. Na preseku odlomka iz Tabora (slika 4: 1, 4) je na spodnjem delu ohranjena „izjeda“ v obliki narobe obrnjene črke „U“, medtem ko imata druga dva odlomka (slika 4: 2, 6) ohranjene sledi odlomljenega zgornjega dela svaljka. Oblikovanja s svaljki dokazujejo tudi površinske sledi, kot so pomanjkljiva dodelava površine in odtisi prstov (slika 7), zlasti na mestih, kjer so se svaljki stikali. Višina svaljkov je med 4 in 6 cm (prim. tudi Tasca *et al.* 2003, 268–271) in so višji kot pri drugih keramičnih posodah. Običajno je višina svaljka dvakrat večja od debeline stene.

Površina izdelkov je groba, zravnana je le glina med zrnji (delci), zato je na otip neravna, ostra. Trdota je 7 do 8 po Mohsu, žganje pa nepopolno oksidacijsko. Barva površine variira od svetlo rdeče do rjave oz. svetlo rjave, včasih so na zunanji površini vidne rjave lise.

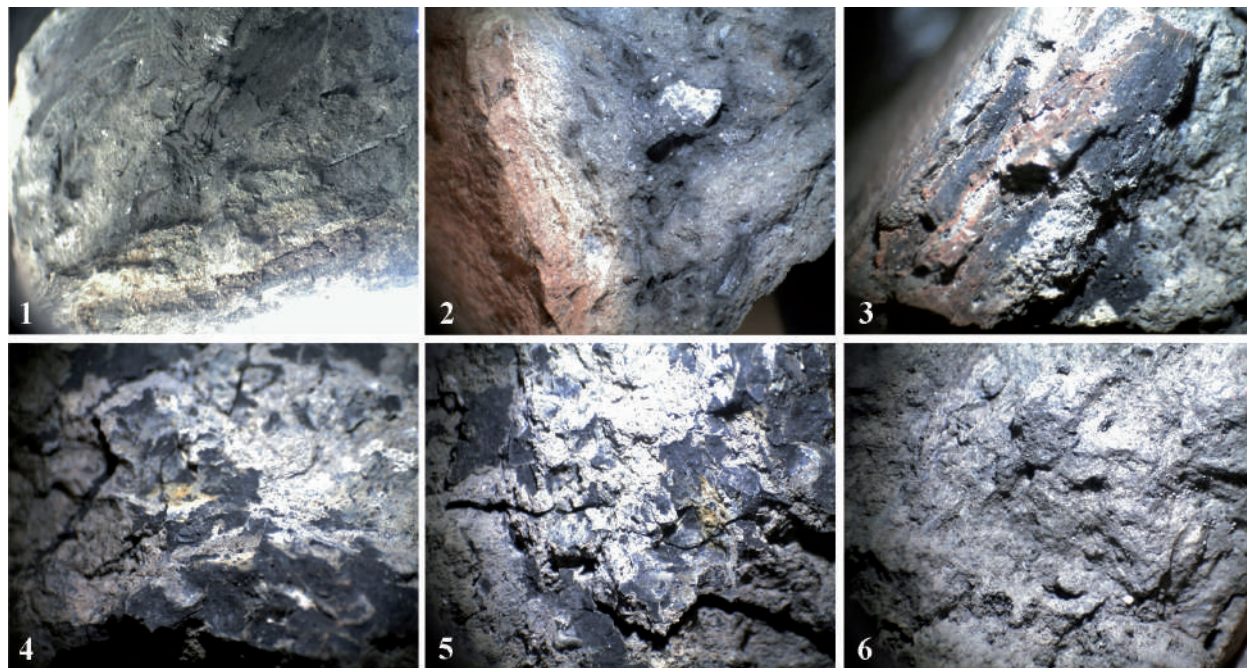
tudi dr. Luka Repanšek (Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), za kar se jima najlepše zahvaljujem.

⁸ Domnevamo, da niso bili najdeni vsi deli silosa, saj se izkopavanja v smeri proti jugu, zunaj kletnega prostora, niso nadaljevala.

Slika 4. Silosi iz Tabora pri Vrabčah (1–3) in Štanjela (4–6). M. 1–4, 6 = 1 : 5, 5 = 1 : 2 (po Josipovič, Vinazza 2015, T. 14: 207–209; Vinazza 2011, T. 12: 128–130).

Figure 4. Silos from Tabor near Vrabče (1–3) and Štanjel (4–6). Scale 1–4, 6 = 1 : 5, 5 = 1 : 2 (after Josipovič, Vinazza 2015, Pl. 14: 207–209; Vinazza 2011, Pl. 12: 128–130).

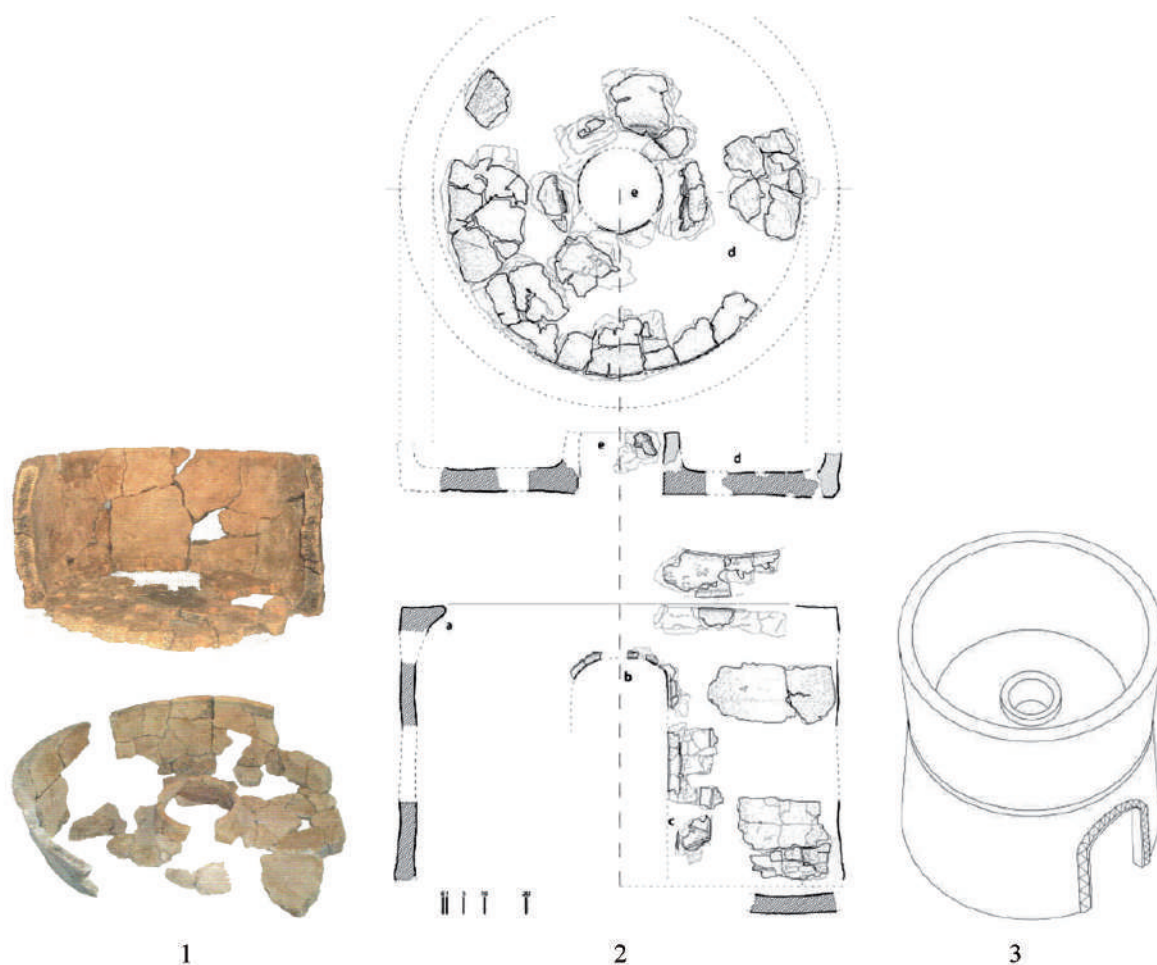
Slika 5. Organski vključki in kalcijev karbonat na 10-kratni povečavi silosov. 1–2 Štanjel, 3–6 Tabor pri Vrabčah.
Figure 5. Organic inclusions and calcium carbonate in silo sherds, 10× magnification. 1–2 Štanjel, 3–6 Tabor near Vrabče.

Slika 6. Značilen stik dveh svaljkov.
Figure 6. Characteristic contact of two clay coils.

Slika 7. Zgornji (zgoraj) in spodnji (spodaj) del nekdanjega svaljka.
Figure 7. Upper (top) and lower (bottom) part of a clay coil.

Slika 8. Prenosna peč z najdišča San Giorgio di Valpollicella (1) (po Gamba *et al.* 2013, 11.2.2.1–11.2.2.2), prenosna peč z najdišča Oderzo (2) in njena rekonstrukcija (3) (po Groppo 2014, Fig. 3).

Figure 8. Portable kiln from San Giorgio di Valpollicella (1) (after Gamba *et al.* 2013, 11.2.2.1–11.2.2.2), portable kiln from Oderzo (2) and its reconstruction (3) (after Groppo 2014, Fig. 3).

Prenosne peči

Silosi so zaradi načina izdelave pogosto zamenjani s prenosnimi pečmi (in ne pečkami) ter okrašenimi stenski glinenimi oblogami⁹, tj. oblikami, ki se prav tako

pojavljajo predvsem v starejšezelenodobnih kontekstih severne Italije in zahodne Slovenije.

Dvodelna prenosna peč je tista, ki je najlažje zamenljiva s silosi, saj se ujemajo njune debeline sten, način lomljenja na mestih nekdanjih svaljkov in način izdelave. Je valjaste oblike, dno pa ima po celotni površini številne odprtine premera 2 cm (rešetka). Drugi del peči predstavlja pokrov, tudi valjaste oblike, v sredini pa ima večjo

⁹ V literaturi srečamo tudi poimenovanje (okrašen) stenski (glinen/ ilovnat) omet, okrasne plošče, glinaste plošče, nazadnje glinene obloge (prim. Svoljšak, Dular 2016). Gre za gradbene elemente, s katerimi so bile notranje stene hiš obložene s tankimi stenskimi opekami (oblogami), čez njih je bil položen omet (prim. Lazar 2006, 33). V literaturi se za te obloge večkrat uporablja termin stenski omet, vendar to ni v skladu z definicijo, saj omet nastane kot posledica ometavanja in je zelo tanek. Obloge so med drugim bistveno

debelejše (nad 2 cm) in imajo večkrat ohranjene predrtine, ki so služile pritrditvi na steno (prim. Svoljšak, Dular 2016, T. 5: 1–2; 6: 8; 19: 1; 49: 1; 77: 16, 18, 21; 85: 10; 87: 1,3).

odprtino za dim (Gamba *et al.* 2013, 11.2.2.1–11.2.2.2, 391–392). Takšna peč je bila najdena v jami na lokaciji Via Dalmazia v Oderzu (Treviso, Benečija, Italija), znotraj sicer že znane naselbine (Ruta Serafini, Balista 1999). Po zaslugi visoke stopnje ohranjenosti je bila možna njena rekonstrukcija (Groppo 2014, fig. 3; slika 8 – desno). Vendar ne gre za osamljen primer. Na najdišču Pozzuolo so v odpadni jami iz 6. in 5. stol. pr. n. št. našli ostanek prenosne peči z ohranjeno luknjo za dim (Tasca 2014), na podlagi najdb trikotnih podpornikov pa lahko domnevamo, da gre za takšno peč tudi v primerih iz Vidma, lokacija San Francesco, in Padove, lokacija San Lorenzo (Tasca 2014; Bonato *et al.* 2010, 25). Domnevamo, da tudi odlomek silosa iz Frattesine (prim. Bellintani 1992, T. 9: 1) predstavlja zgornji del prenosne peči z odprtino za kamin. Najbolje ohranjena prenosna peč je z najdišča San Giorgio di Valpollicella (Benečija) (slika 8 – levo). Njen premer znaša 60,5 cm, v višino meri 30 cm. Višina zgornjega dela (pokrova) znaša 20 cm, premer 60,5 cm, debelina ostenij pa je 3,3 cm. Najdena je bila znotraj pravokotnega bivalnega objekta iz 5. in 4. stol. pr. n. št. (Gamba *et al.* 2013, 11.2.2.1–11.2.2.2, 391–392).

Stenske glinene obloge

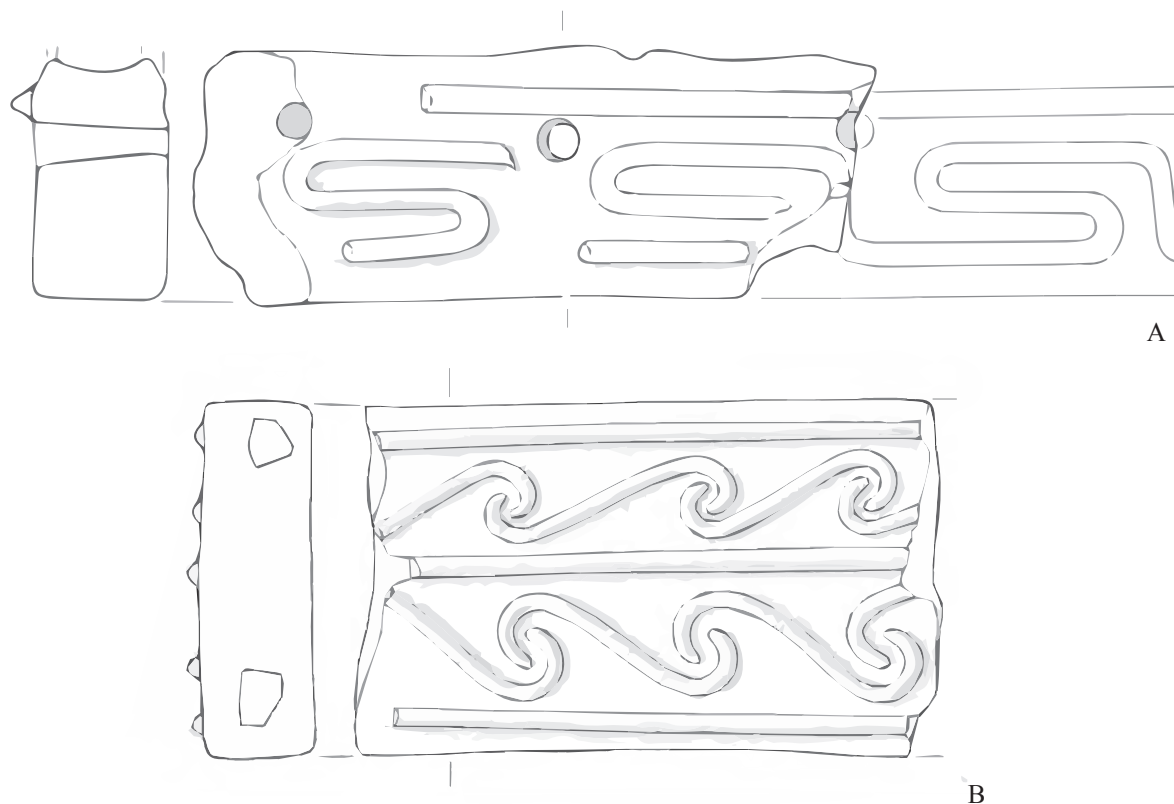
Drugo obliko predstavljajo okrašene stenske glinene obloge, ki se pojavljajo dlje časa na širšem prostoru. Poznamo jih že v mlajši kameni dobi iz hiše na najdišču Rocca di Rivoli v Italiji (Barfield 1966) s primerjavami na Balkanskem polotoku (Barfield, Wardle 2005, 82) ter iz bronaste dobe iz domnevne hiše ob glavnem zidu na Monkodonji (Hänsel *et al.* 2015, 139, sl. 90. 2). V zgodnjo ali srednjo bronasto dobo sodi tudi primer s spiralnim motivom okrašene glinene obloge (opredeljena kot hišni lep) iz jame na najdišču Platt na Spodnjem Avstrijskem (Kultus 2014, 224, Abb. 21). Vsi ti zgodnejši primeri na nam bližjem območju so posamezne oz. izjemne najdbe. Porast okrašenih glinenih oblog je opazen v pozni bronasti dobi, kar sklepamo na osnovi najdišča Nyergesújfalu (županija Komárom na Madžarskem) iz starejše faze kulture žarnih grobišč (Smolnik 1996, 96, Abb. 15: 2). Drugi odlomki z najdišč Burgstallkogel (Smolnik 1996, 96, Abb. 15: 3), Nyergesújfalu (Patek 1968, 133, T. CXI: 7) in Isera – La Torretta (Pedrotti 2000, fig. 41; Barfield, Wardle 2005, 82) sodijo ali v bronasto ali železno dobo. Na prehod v starejšo železno dobo (stopnja Ha B3–C1) sodi odlomek iz Ormoža (Lamut 1988–1989, 240, T. 19: 1), domnevno pa tudi odlomek iz jame 274 (Dular, Toma-

nič Jevremov 2010, T. 120: D8). Med boljše ohranjenimi je okrašena glinena obloga z najdišča Montereale Valcellina¹⁰, ki izhaja iz znamenite „Casa dei dolii“ in je v višino ohranjena kar 25,6 cm, njena značilnost pa je konkavna oblika. Najdena je bila skupaj s keramiko s konca 5. in 4. stoletja pr. n. št. (Gamba *et al.* 2013, 401–402). V čas med 5. in 3. stoletjem sodi tudi glinena obloga z najdišča Coazze (Gazzo Veronese), ki je bila sprva opredeljena kot ognjiščna koza (prim. Salzani 1976, 169–170). Najbolje ohranjeni primeri pa prihajajo iz starejše železnodobnega naselja na Mostu na Soči, kjer so v zasutju lončarske peči med drugim našli 22 fragmentov takšnih oblog (prim. Svoljšak 2014, 293, sl. 8–9). Najdene pa so bile tudi ob predelni steni nad tlemi v ruševinah hiš 1, 11, 15, 15A, 23, 29 (Svoljšak, Dular 2016, 51, 95, 174, T. 7: 1, 3–4, 6; 39: 1–3, 5; 47: 1; 78: 5; 93: 4). Obloge so bistveno debelejše (nad 2 cm) kot ostenja silosov in imajo večkrat ohranjene predrtine, ki so služile pritrdjevanju na steno (prim. Svoljšak, Dular 2016, T. 5: 1–2; 6: 8; 19: 1; 49: 1; 77: 16, 18, 21; 85: 10; 87: 1, 3), bile pa so navpične ali vodoravne (slika 9). Drugje v Sloveniji jih poznamo še s prekmurskega najdišča Kotare-Baza (Kerman 2011, 109, G631) in Sermina v slovenski Istri (Sakara Sučević 2008, 51, Tav. 2: 21).

Glinene obloge se torej pojavljajo v istem času kot silosi in prenosne peči, vendar prav številni primeri z najdišča Most na Soči omogočajo boljše razumevanje te oblike. Imajo namreč dve osnovni značilnosti, in sicer predrtino, ki je vodoravna ali navpična in je služila pritrdjevanju na steno, ter način lomljenja, saj so prelomi praviloma oglati.

Za vse tri obravnavane keramične oblike, silos, prenosne peči in glinene obloge, smo določili parametre za določanje osnovnih oblik (tab. 1), ki jih lahko upoštevamo le v primeru, da so se v arheološkem kontekstu dovolj dobro ohranili. Pri tem se nam upravičeno pojavlja pomislek o pravilni opredelitvi vseh do sedaj objavljenih in kot takšnih opredeljenih silosov, predvsem zato, ker raziskovalci praviloma objavljajo le največje, najlepše (okrašene) in najbolj razpoznavne odlomke ter povečini brez natančnih najdiščnih podatkov. Prav zato menimo, da je prikazana karta razprostranjenosti silosov nekoliko popačena (slika 7).

¹⁰ V objavi iz leta 1996 je opredeljena kot silos (prim. Tasca 1996b, 438).

Slika 9. Stenska glinena obloga z navpičnim (A) in vodoravnim (B) načinom pritrjevanja (po Svoljšak, Dular 2016, T. 5: 1; 87: 1).

Figure 9. Terracotta plaques with holes for either vertical (A) or horizontal (B) attachment to the wall (after Svoljšak, Dular 2016, Pls. 5: 1; 87: 1).

Silos	ustje (edini zaključni del), ovalna oblika posode, premer nad 50 (večinoma nad 70) cm, na prelomih odlomkov vidne sledi oblikovanja s svaljki, večja količina fragmentov na manjšem prostoru, okras (vtisi, aplicirana rebra, modeliranje)
Prenosna peč	deli rešetke, odprtina za dim, ovalna oblika stene, trikotni podporniki, na prelomih odlomkov vidne sledi oblikovanja s svaljki, večja količina odlomkov na manjšem prostoru
Stenska glinena obloga	ravna in/ali blago ukrivljena glinena plošča, predrtina (vodoravna ali navpična) za namestitev, distančnik za namestitev obloge na steno, številni zaključni (vogalni) deli*, praviloma pravokotne/kvadratne oblike, na prelomih odlomkov ni vidnih sledi oblikovanja s svaljki

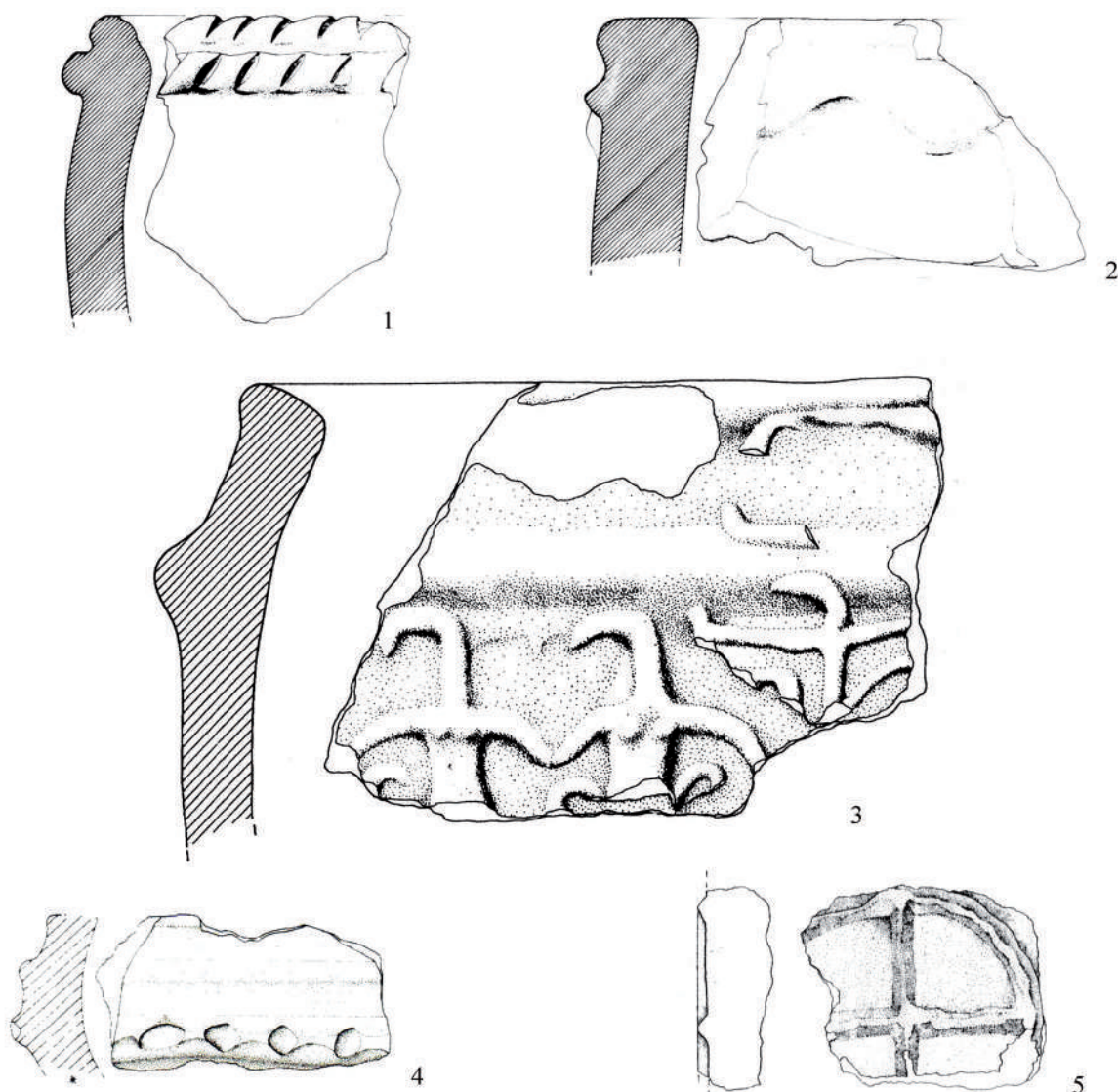
Tabela 1. Posamezni elementi, značilni za določanje posameznih oblik, predstavljajo osnovne parametre za določanje posameznih oblik, obravnavanih v tekstu.

Table 1. Characteristic features as the basic parameters for determining the different ceramic objects discussed in the contribution.

* Glineno oblogo lahko zlahka zamenjamo tudi za ognjiščno kozo (prim. Salzani 1976).

Na osnovi danes poznanih primerov silosov lahko podamo njihove osnovne tipološke značilnosti. Več avtorjev je to že poskušalo, vendar le na primerih znotraj posameznih najdišč (npr. Gambacurta, Tomaello 2006–2007). Kljub temu da je ta oblika v italijanski arheologiji poznana že okrog 40 let, ne poznamo preglednega članka na to temo.

Glede na vse ohranjene odlomke ostenij silosov ni dvoma, da gre za posode ovalne oblike s premerom nad 50 cm. Osnovno obliko ustja predstavlja ravno odrezan rob, ki je na zunanji strani razširjen, na notranji (slika 10: 1, 3; tip 1a) poševno odrezan (slika 9: 3) ali ni preoblikovan (slika 10: 2; tip 1b). Pri opredeljevanju ustja moramo biti previdni, da ga ne zamenjamo s tistimi deli silosov,

Slika 10. Ustja in okrašena ostenja silosov. 1–2 Padova, 3 Frattesina, 4 Montagnana, 5 Udine*. Ni v merilu.

Figure 10. Rim forms and decoration on silos. 1–2 Padova, 3 Frattesina, 4 Montagnana, 5 Udine. Not to scale.

* Glej *Seznam najdišč* (str. 8–9).

pri katerih gre za nekdanje svaljke (prim. slika 4: 1, 3). Bistveno bolj raznovrstni so okras, kot je vtiskovanje (tip 1) prstov ali orodja (slika 10: 4). Najbolj pogosta so aplicirana rebra (tip 2), ki so lahko vodoravna, navpična in/ali krožna (slika 10: 5). Naslednji okras je modeliranje (tip 3), pri katerem gre za različne motive, kot so svastika, spirala, trikotniki, križ, antropomorfne in zoomorfne figure (slika 10: 6). Izkazalo se je, da se različni tipi ustij in okrasa pojavljajo tako v bronasti kot tudi železni dobi na širšem prostoru.

Zaključek

V pozni bronasti in starejši železni dobi so bili silosi v uporabi na širšem prostoru od Komskega jezera (*Lago di Como*) v Italiji do Krasa v Sloveniji. Zaradi načina izdelave in slabe ohranjenosti predlagamo parametre za njihovo lažjo opredelitev in opozarjamo na možnost zamenjave predvsem s prenosnimi pečmi, medtem pa so glinene obloge, v kolikor so dovolj dobro ohranjene, bistveno manj zamenljive s silosi.

Kot je domneval že Leonardi (1976, 105), so silosi služili proizvodnji vina vsaj ob koncu starejše železne dobe, kar domnevamo tudi na podlagi najdb iz Štanjela. Kot posreden dokaz namreč razumemo odkritje več zoglenelih pešk udomačene vinske trte (*Vitis vinifera* cf. *vinifera*), najdene znotraj kletnega prostora stavbe (Fabec *et al.* 2014). Da je imel štanjelski silos poseben pomen, morda kaže tudi venetski napis, ki glede na časovno opredelitev silosov (6.–5. stol. pr. n. št.) sodi v skupino najstarejših napisov v Sloveniji (prim. Lejeune 1974, 13; Istenič 1985, 313). To pa še ne pomeni, da niso bili uporabni za shranjevanje živil (žit). Namembnosti silosa iz Vrabč zaenkrat še ne moremo ugotoviti, saj se je ohranil v drugačnem okolju kot ta iz Štanjela, kajti v Štanjelu je požar botroval ohranitvi arheobotaničnih ostankov. Dokončno razlago bomo morda lahko podali šele po pridobitvi rezultatov plinske kromatografije¹¹.

Silosi v vsej svoji razdrobljenosti razkrivajo nov element znotraj posameznih gospodinjstev v pozni bronasti in starejši železni dobi na širšem prostoru *Caput Adriae* in predstavljajo eno od značilnih oblik tega časa.

¹¹ Analizirana sta bila odlomka silosa tako iz Vrabč kot Štanjela, vendar rezultati še niso na voljo.

Silos – special ceramic forms. Contribution to the knowledge of the Early Iron Age households in the Karst region

(Summary)

The contribution presents a group of hitherto undetermined ceramic containers, called as silos (or vasi silos in Italian), recovered from several Early Iron Age sites in western Slovenia. As opposed to other pottery forms such as jars, bowls, lids and so forth, they are made of clay that was either unfired or fired at low temperatures, and hence poorly preserved and generally recovered in highly fragmented states.

Silos are large cylindrical containers with a rim diameter exceeding 50 cm (Tasca 1998, 322). They are made of clay coils and in some instances decorated with applied cordons with finger or tool impressions, sometimes with incisions. The complete form of these silos remains unknown.

We know even less of their use. There are two main interpretations: as a container for either wine and/or beer production (Leonardi 1976, 105) or for storing cereals (Càssola Guida, Vitri 1988, 251).

Finds of silos have come to light in settlements from Lombardy in Italy (Tasca 1998, 322) to the Karst region in Slovenia (Figure 1). The contribution presents in more detail two examples from Tabor near Vrabče (Figures 2–3, 5) and Štanjel (Figures 4–5).

Given the lack of knowledge on their form, it is easy to confuse them with objects such as portable kilns and terracotta plaques. They are often found in the same settlements and in the same time frames. To avoid confusion, we propose a series of distinguishing parameters (Table 1).

Based on their typological characteristics, we defined two types bearing the decoration of cordons and three types bearing other decoration, keeping in mind that the same silo types may have been used in different periods and areas.

Silos offer a new insight into the activities taking place in the households of the Late Bronze and Early Iron Ages in the area of Caput Adriae and represent one of the typical forms of the time.

Literatura / References

ADAM, A. M., P. CÀSSOLA GUIDA, M. MORETTI, S. VITRI 1982, Insediamento protostorico (Scavi 1980–81). Pozzuolo del Friuli (Udine). – *Relazioni* 1, 47–67.

BARFIELD, L. 1966, Excavations on the Rocca di Rivoli (Verona) 1963. – *Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona* XIV, 1–100.

BARFIELD, L., D. WARDLE 2005, The white house at Rivoli Veronese. – *Quaderni di archeologia del Veneto* XXI, 81–85.

BELLINTANI, P. 1992, Frattesina di Fratta Polesine: il materiale ceramico conservato presso il museo Civico di Rovigo. Classificazione, suddivisione in fasi e la loro considerazione sulla cronologia del Bronzo Finale nella pianura Padana orientale. – *Padusa* XXVIII, 245–299.

BIANCHIN CITTON, E. 1984, Il bronzo finale. – V/In: A. Aspes (ur./ed.), *Il Veneto nell'antichità. Preistoria e protostoria* II, Verona, 617–630.

BIANCHIN CITTON, E. 1998, L'insediamento di Montagnana – Borgo S. Zeno. – V/In: E. Bianchin Citton, G. Gambacurta, A. Ruta Serafini (ur./eds.), *“presso l'Adige ridente”. Recenti rinvenimenti archeologici da Este e Montagnana*, Padova, 247–304.

BARNARD, H., A. N. DOOLEY, G. ARESHIAN, B. GASPARYAN, K. F. FAULL 2011, Chemical evidence for wine production around 4000 BCE in Late Chalcolithic Near Eastern highlands. – *Journal of Archaeological Science* 38-5, 977–984.

BONATO, S., C. DESTRO, S. MAZZOCCHIN, E. TOMAELLO, S. TUZZATO 2010, Nuovi dati sull'abitato di IX–VIII sec. A. C. e sull'edilizia pubblica romana da nuovo scavo presso il ponte di S. Lorenzo a Padova. – *Archeologia Veneta* XXXIII 2010, 8–43.

CÀSSOLA GUIDA, P., S. VITRI 1988, La ceramica dei castellieri. – V/In: T. Miotti (ur./ed.), *I Castelli del Friuli* VII, Videm, 221–259.

CASTELLETTI, L., A. MASPERO, S. M. DE CARLO, R. PINI, C. RAVAZZI 2001, Il contenuto del bicchiere della t. 11. – V/In: F. M. Gambari (ur./ed.), *La birra e il fiume. Pombia e le vie dell'Ovest Ticino tra VI e V secolo a. C.*, Torino, 107–111.

DE MARINIS, R. 1986, L'abitato protostorico di Como. – V/In: *Como fra Etruschi e Celti. Catalogo della mostra*, Como, 25–38.

DI MAIO, P., F. M. GAMBARI, F. GERNETTI, S. PIROTTO, M. SQUARTANTI, I corredi ed i reperti. – V/In: F. M. Gambari (ur./ed.), *La birra e il fiume. Pombia e le vie dell'Ovest Ticino tra VI e V secolo a. C.*, Torino, 25–93.

DULAR, J., M. TOMANIČ JEVREMOV 2010, *Ormož. Utrjeno naselje iz pozne bronaste in starejše železne dobe / Ormož. Befestigte Siedlung aus der späten Bronze- und der älteren Eisenzeit*. – Opera Instituti archaeologici Sloveniae 18, Ljubljana.

FABEC, T., M. VINAZZA 2014, Štanjel. – V/In: B. Teržan, M. Črešnar (ur./eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of Bronze and Iron Ages in Slovenia*. – Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 595–602.

FABEC, T., T. TOLAR, M. VINAZZA 2014, Il sito protostorico di Štanjel (Slovenia). – V/In: Preistoria e protostoria del Caput Adriae. Convegno: riassunti, comunicazioni e poster, Udine: <http://www.iipp.it/wp-content/uploads/2014/09/abstract-totali-pdf.pdf> (dostop, 14. 11. 2016).

FOGOLARI, G., E. BIANCHIN CITTON, A. DE GUIO, A. RUTA SERAFINI 1987, La fine dell'età del Bronzo e la civiltà paleoveneta. – V/In: *Storia di Vicenza I. Il territorio, la preistoria, l'età romana*, Vicenza, 106–119.

GAMBA, M., N. PANOZZO, S. TUZZATO 1982, Osservazioni su una sequenza stratigrafica a Santorso (Vicenza). – *Archeologia veneta* 5, 21–35.

GAMBA, M., G. GAMBACURTA, A. RUTA SERAFINI, V. TINÉ, F. VERONESE (ur./eds.) 2013, *Venetkens. Viaggio nella terra dei veneti antichi*. Venezia.

GAMBACURTA, G., E. TOMAELLO 2006–2007, La sequenza protostorica in via dei Tadi 10–12 a Padova: analisi delle strutture e tipologia dei materiali. – *Archeologia Veneta* XXIX–XXX, 79–133.

GROPPO, V. 2005, Ceramica d'impasto. – V/In: A. Zaccaria Ruggiu, M. Tirelli, G. Gambacurta (ur./eds.), *“Fragmenta”. Altino tra Veneti e Romani. Scavo scuola 2000–2002*, Venezia, 33–58.

- GROPPO, V. 2014, Il forno ad elementi mobili di Oderzo (TV), via Dalmazia. – V/In: Preistoria e protostoria del Caput Adriae. Convegno: riassunti, comunicazioni e poster, Udine: <http://www.iipp.it/wp-content/uploads/2014/09/abstract-totali-pdf.pdf> (dostop, 14. 11. 2016).
- GUASCH-JANÈ, M. R., M. IBERN-GÓMEZ, C. ANDRÈS-LACUEVA, O. JÁUREGUI, R. M. LAMUELA-RAVENTÓS 2004, Liquid Chromatography with Mass Spectrometry in Tandem Mode Applied for the Identification of Wine Markers in Residues from Ancient Egyptian Vessels. – *Analytical Chemistry* 76-6, 1672–1677.
- HÄNSEL, B., K. MIHOVILIĆ, B. TERŽAN 2015, *Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre. Knjiga 1. Iskopavanje i nalazi građevina / Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 1. Die Grabung und der Baubefund.* – Monografije i katalozi 25, Arheološki muzej Istre, Pula.
- HAREJ, Z. 1984, Štanjel. – *Varstvo spomenikov* 26, 286–287.
- HENDON, J. A. 2004, Living and Working at Home: The Social Archaeology of Household Production and Social Relations. – V/In: L. Meskell, R. W. Preucel (ur./eds.), *A Companion to Social Archaeology*, Malden, 272–286.
- HORVAT, M. 1999, *Keramika. Tehnologija keramike, tipologija lončenine, keramični arhiv.* – Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana.
- KOH, A. J., P. P. BETANCOURT 2010, Wine and olive oil from an early Minoan I hilltop fort. – *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, vol. 10, no. 2, 15–23: http://www.rhodes.aegean.gr/maa_journal/2_Betancourt.pdf (dostop: 10. 5. 2011).
- ISTENIČ, J. 1985, Zapisi v venetski pisavi na Koroškem in v Sloveniji. – *Zgodovinski časopis* 39/4, 313–334.
- JOSIPOVIČ, D., M. VINAZZA 2014, Il sito protostorico di Tabor presso Vrabče (Slovenia). – V/In: Preistoria e protostoria del Caput Adriae. Convegno: riassunti, comunicazioni e poster, Udine: <http://www.iipp.it/wp-content/uploads/2014/09/abstract-totali-pdf.pdf> (dostop, 14. 11. 2016).
- JOSIPOVIČ, D., M. VINAZZA 2015, *Končno strokovno poročilo o arheološki raziskavi Arheološko dokumentiranje/raziskava ob gradnji na Taboru pri Vrabčah (EŠD 7323 Tabor pri Vrabčah - Arheološko najdišče Tabor).* Ljubljana.
- KERMAN, B. 2011, *Kotare-Baza pri Murski Soboti.* – Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 17, Ljubljana.
- KULTUS, M. 2014, Platt. – *Fundberichte aus Österreich* 53, 223–225.
- LAMUT, B. 1988–1989, Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. – *Arheološki vestnik* 39–40, 235–276.
- LAZAR, I. 2006, *Ilovica pri Vranskem.* – Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 1, Ljubljana.
- LEJEUNE, M. 1974, *Manuel de la langue vénète.* Heidelberg.
- LEONARDI, G. 1976, Insediamenti. – V/In: G. Fogolari, A. M. Chieci Bianchi (ur./eds.), *Padova Preromana*, Padova, 71–225.
- LEONARDI, G. 1979, Il bronzo finale nell'Italia nord-orientale. Proposte per una suddivisione in fasi. – V/In: *Atti della XXI riunione scientifica. Il bronzo finale in Italia, Firenze 21–23 ottobre 1977. In memoria di Ferrnate Rittatore Vonwiller*, Firenze, 155–188.
- LEONARDI, G., A. FACCHI, M. MIGLIAVACCA 2011, Una casetta seminterrata dell'età del ferro a Montebello Vicentino, Vicenza, Italia. – *Preistoria Alpina* 45, 243–292.
- MALNATI, L. 2001, L'alba dell'età del ferro nel Veneto: due frammenti di pithoi figurati da Frattesina. – *Quaderni di archeologia del Veneto* XVII, 158–164.
- MARCHESETTI, C. 1903, *I castelliere preistorici di Trieste e della regione Giulia.* Trieste.
- MASELLI SCOTTI, F., M. ROTOLI 2007, Indagini archeobotaniche all'Ex Essiccatoio nord di Aquileia: i resti vegetali protostorici e romani. – *Antichità Altoadriatiche* LXV, 783–816.

- MERCURI, A. M., C. ACCORSI, M. BANDINI MAZZANTI, G. BOSI, A. CARDARELLI, D. LABATE, M. MARCHESINI, G. TREVISAN GRANDI 2006, Economy and environment of Bronze Age settlements – Terramaras – on the Po Plain (Northern Italy): first results from the archaeobotanical research at the Terramare di Montale. – *Vegetation History and Archaeobotany* 16, 43–60.
- MERLO, R., G. FRIGERIO 1986, L'abitato. Tecnologia edilizia. – V/In: *Como fra Etruschi e Celti. Catalogo nella mostra*, Como, 41–61.
- MOFFA, C. 2002, Frammenti di concotto dall'area della struttura 1 dell'abitato della prima età del ferro di Lovara. – V/In: A. Aspes (ur./ed.), *Preistoria veronese. Contributi e aggiornamenti*, Verona, 172–174.
- PATEK, E. 1968, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*. – *Archaeologia Hungarica* XLIV, Budapest.
- PEDROTTI, A. 2000, Il neolitico. – V/In: M. Lanzinger, F. Marzatico, A. Pedrotti (ur./eds.), *Storia del Trentino. La preistoria e la protostoria* 1, Bologna, 19–181.
- PIRAZZINI, C. 1995, I materiali. Nuovi dati dallo scavo dell'abitato d'altura di Trissino (VI). – V/In: R. Poggiani Keller (ur./ed.), *Atti del II Convegno Archeologico Provinciale* 3, Grosio, 136–149.
- RUTA SERAFINI, A., C. BALISTA 1999, Oderzo: verso la formazione della città. – V/In: *Protostoria e Storia del „Venetorum angulus“*. *Atti del XX Convegno di Studi Etruschi ed Italici (16–19 ottobre 1996)*, Pisa–Roma, 73–90.
- SALERNO, R. 1996, Concordia Sagittaria. I materiali. – V/In: L. Malnati, P. Croce Da Villa, E. Di Filippo Balestrazzi (ur./eds.), *La Protostoria tra Sile e Tagliamento. Le antiche genti tra Veneto e Friuli*, Padova, 220–232.
- SALERNO, R., E. TOMAELLO 2004, La produzione ceramica tra bronzo finale e prima età del ferro. – V/In: E. Bianchin Citton, *Alle origini di Treviso. Dal villaggio all'abitato dei Veneti antichi*, Treviso, 38–39.
- SALZANI, L. 1976, Coazze. – V/In: A. Aspes, G. Rizzetto, L. Salzani, *3000 anni fa a Verona. Dalla fine dell'età del bronzo all'arrivo dei romani nel territorio veronese*, Verona, 169–170.
- SAKARA SUČEVIĆ, M. 2008, Sermino protostorica e i castellieri del litorale sloveno. – V/In: R. Auriemma, S. Karinja (ur./eds.), *Terre di mare. L'archeologia dei paesaggi costieri e la variazione climatiche. Atti del Convegno Internazionale di Studi, Trieste, 8–10 novembre 2007*, Trst, Piran, 44–56.
- SMOLNIK, R. 1996, *Der Burgstallkogel bei Kleinklein II. Die Keramik der vorgeschichtlichen Siedlung*. Veröffentlichung des vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 9, Marburg.
- SVOLJŠAK, D. 2014, Lončarjeva delavnica ob "obrtni poti" v železnodobni naselbini na Mostu na Soči / Pottery workshop on the 'artisans's street' in the Iron age settlement at Most na Soči. – V/In: S. Tecco Hvala (ur./ed.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, Ljubljana, 287–295.
- SVOLJŠAK, D., J. DULAR 2016, *Železnodobno naselje Most na Soči. Gradbeni izvidi in najdbe / The Iron age settlement at Most na Soči. Settlement structures and small finds*. – Opera instituti archaeologici Sloveniae 33, Ljubljana.
- SWEITZ, S. R. 2005, *On the periphery of the periphery: Household Archaeology at Hacienda San Juan Bautista Tabi, Yucatán, Mexico*: <http://link.springer.com/book/10.1007%2F978-1-4614-1496-4> (dostop, 20. 12. 2016).
- TASCA, G. 1992, I manufatti in impasto ceramico non vascolare. – V/In: C. Balista, A. Ruta Serafini, Oderzo, via Savonarola (area SO.PRI.T. 1990). Uno scavo stratigrafico d'urgenza in ambito protourbano (nota preliminare). – *Quaderni di archeologia del Veneto* VIII, 150–166.
- TASCA, G. 1996a, I materiali (Oderzo). – V/In: L. Malnati, P. Croce Da Villa, E. Di Filippo Balestrazzi (ur./eds.), *La Protostoria tra Sile e Tagliamento. Le antiche genti tra Veneto e Friuli*, Padova, 119–121.
- TASCA, G. 1996b, Elementi in terracotta (Montereale Valcellina). – V/In: L. Malnati, P. Croce Da Villa, E. Di Filippo Balestrazzi (ur./eds.), *La Protostoria tra Sile e Tagliamento. Le antiche genti tra Veneto e Friuli*, Padova, 437–440.

TASCA, G. 1998, I vasi silos. – V/In: E. Bianchin Citton, G. Gambacurta, A. Ruta Serafini (ur./eds.), “*presso l’Adige ridente*”. *Recenti rinvenimenti archeologici da Este e Montagnana*, Padova, 322–325.

TASCA, G., D. CALLARI, I. LAMBERTINI 2003, Gradiscuta di Varmo: campagna di scavo 2003. – *Quaderni Friulani di Archeologia* XIII, 268–271.

TASCA, G. 2007a, Evidenze protostoriche nel territorio del comune di Varmo. – V/In: M. Buora (ur./ed.), *Presenze romane nel territorio del Medio Friuli*, Videm, 13–252.

TASCA, G. 2007b, I reperti concotti. – V/In: P. Càssola Guida (ur./ed.), *Gradisca di Spilimbergo (Pordenone). Indagini di scavo in un castelliere protostorico 1987–1992*. – Studi e ricerche di protostoria mediterranea 7, Rim, 315–347.

TASCA, G. 2014, I concotti del castelliere di Pozzuolo (trincea E4). – V/In: *Preistoria e protostoria del Caput Adriae. Convegno: riassunti, comunicazioni e poster*, Udine: <http://www.iipp.it/wp-content/uploads/2014/09/abstract-totali-pdf.pdf> (dostop, 14. 12. 2016).

VINAZZA, M. 2011, *Prazgodovinski Štanjel na Krasu – izkopavanja 2010*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana (neobjavljeno/unpublished).

VINAZZA, M. 2012, Prazgodovinska keramika z gradišča Debela griža. Raziskave in pomen volčjegrajskega gradišča. – V/In: M. Guštin (ur./ed.), *Volčji grad*, Komen, 39–59.

VITRI, S., M. LAVARONE, E. BORGNA, S. PETTARIN, M. BUORA 1991, Udine dall’età del bronzo ad età altomedievale. – *Antichità Altoadriatiche* CCCVII, 71–122.

Spletni vir / Web source

Splet 1/Web 1: http://www.archeoveneto.it/portale/wp-content/filemaker/stampa_scheda_estesa.php?recid=146 (dostop, 14. 11. 2016).